

MÜFEKKİRE

(الْمُفَكِّرَة)

Duygu planında idrak edilen imajları çeşitli birleştirme ve ayırma işlemleriyle akıl için yeniden üreten düşünme gücünü belirten eski psikoloji terimi (bk. DUYU; HAYAL).

MÜFESSER

(الْمُفَسِّر)

Hükme açık biçimde delâlet eden, te'vil ve tahsis ihtimali taşımayan lafız anlamında usul-i fıkıh terimi.

Tefsir masdarından türetilen ve sözlükte “açıklanmış” anlamına gelen **müfesser** kelimesi Hanefî usul terminolojisinde hükme te'vil ve tahsis ihtimali taşımayacak derecede açık biçimde delâlet eden lafız ifade eder. Kelime Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde geçmemekle birlikte bir âyette (el-Furkân 25/33) ve birçok hadiste (Wensinck, *el-Mu'cem*, “fsr” md.) tefsir kelimesine rastlanır. İki hadisin rivayetinde biri râvi Ya'lâ b. Memlek'in (Tirmizî, “Şevâbü'l-Kur'ân”, 23; Nesâî, “İftitâhu's-salât”, 83, “Kıyâmü'l-leyl”, 13), diğeri Buhârî'nin (“Zekât”, 55) değerlendirme ifadesi içinde olmak üzere müfesser kelimesi geçmekle beraber bunların sözlük anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Fıkıh usulünde Kitap ve Sünnet'teki ifadelerin yorumuyla ilgili kurallar belirlenirken lafız değişik açılardan ayırma tâbi tutulmuştur. Hanefî usulcülerinin açıklık bakımından yaptığı “zâhir, nas, müfesser, muhkem” şeklindeki dörtlü tasnif içinde müfesser muhkemden sonra açıklık düzeyi en yüksek lafız türünü ifade eder. Serahsî'nin müfesseri tanıtmak üzere yaptığı izahı, “Hâs ise te'vil, âm ise tahsis ihtimali bırakmayacak şekilde açıklanmış olup kendisiyle neyin kastedildiği zâhir ve nas-tan daha ileri düzeyde bir açıklıkta bilinen lafız” şeklinde özetlemek mümkündür (Uşûl, I, 165). Alâeddin es-Semerkan-dî müfesseri tanımlarken sözü söyleyenin amacı hakkında kati delil bulunduğu için başka bir mânaya gelme ihtimalinin ortadan kalkmış olması unsuruna ağırlık verir ve bu sebeple ona “mübeyyen” ve “mufassal” adlarının da verildiğini belirtir (*Mizânü'l-uşûl*, s. 351). Bir lafız kendi sığasındaki açıklık düzeyi sebebiyle müfesser sayılabileceği gibi, başlangıçta te'vile açık olduğu veya sözün sahibinden izah gelme-

den anlaşılamayacak durumda bulunduğu halde daha sonra hiçbir kapallık taşımayacak şekilde açıklanmış olan lafızlar da müfesser kapsamına girer. Bazı ahkâm âyetlerindeki “semânîn” (seksen) ve “selâse” (üç) gibi sayı bildiren lafızlarla müşriklerle savaş hakkındaki âyette (et-Tevebe 9/36) tahsis ihtimalini ortadan kaldıran “kâf-feten” (topyekün) lafzı müfesserin birinci türü için verilen örnekler arasında yer alır. Müfesserin ikinci türü için “salât” (namaz) gibi dinî terime dönüştürülen ve içeriği başka açıklama gerektirmeyecek ölçüde açık hale getirilen lafızlar örnek verilebilir (ayrıca bk. MÜCMEL). Öte yandan müşte-rek, müşkil ve mücmel lafızlar da kati delille ihtimal veya işkâli ortadan kaldıracak şekilde açık hale getirildiğinde müfessere dönüşmüş olur (a.g.e., s. 351). İkisinin de beyana konu olması yönünden müfesser ile müevvel terimleri arasında benzerlik bulunmakla birlikte müfesserde açıklamayı yapan bizzat şâri'dir ve lafız kesin bir biçimde açıklandığı için artık başka mânaya gelme ihtimali yoktur; müevvelde ise lafzın mânası müctehidin zann-ı gâlibi ve ihtiyadı ile ortaya çıkarılır ve bu mânaya kesin olmadığı için başka bir mânanın kastedilmiş olma ihtimali varlığını korur (ayrıca bk. MÜEVVEL).

Müfesserin hükmü, neshi hakkında delil bulunmadığı takdirde delâlet ettiği mânaya uygun olarak amel etmenin gerekli olmasıdır. Te'vil ve tahsis ihtimaline kapalı olmakla birlikte müfesser neshi kabul emelî bir hükümle ilgilirse nesh ihtimaline açıktır (Şemsüleimme es-Serahsî, I, 165); ancak bu ihtimal Hz. Peygamber'in hayatta bulunduğu süre ile sınırlıdır. Onun vefatından sonra sadece müfesser lafızlar değil bütün naslar nesh açısından muhkem niteliğinde olup nesh ve iptale kapalıdır. Lafızların açıklık düzeyi bakımından bu şekilde sıralamaya tâbi tutulmasının pratik sonucu aynı konuda iki farklı seviyede lafız bulunması halinde ortaya çıkar. Böyle bir durumda müfesser zâhir ve nassa, muhkem de müfessere tercih edilir (örnekler için bk. M. Edîb Sâlih, I, 187-196; Zekiyüddin Şa'bân, s. 374-375).

Hanefiler dışındaki usul çevrelerinde müfesser için yapılmış tanımlara rastlanmakla beraber (İbn Fûrek, s. 147; İbn Hazm, I, 43; Bâcî, s. 48) mütekellim'in metodunu benimseyen usulcülerin eserlerinde müfesser Hanefiler'deki gibi yaygın bir kullanıma konu olmamış ve yerleşik bir terim haline gelmemiştir. Onlardan bazıları müfesseri “tefsire ihtiyacı bulunmayan” ve

“tefsire muhtaç olup da hakkında tefsir vârit olmuş lafız” anlamında kullanmışlardır. Mütekellim'in metoduna göre yazılmış usul eserlerinde genellikle yer alan ve lafızların mânaya delâletinin açıklık derecesini gösteren zâhir ve nas şeklindeki ayırımında nas Hanefiler'in terminolojisindeki müfesser karşılığı olup “mânasına kati olarak delâlet eden ve başka ihtimale açık bulunmayan lafız” demektir (M. Edîb Sâlih, I, 222-224; Zekiyüddin Şa'bân, s. 376; mübeyyenin nasla eş anlamlı kullanımı için bk. Gazzâlî, I, 345).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “fsr” md.; *et-Ta'rifât*, “el-Müfesser” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1115-1117; Wensinck, *el-Mu'cem*, “fsr” md.; Buhârî, “Zekât”, 55; Tirmizî, “Şevâbü'l-Kur'ân”, 23; Nesâî, “İftitâhu's-salât”, 83, “Kıyâmü'l-leyl”, 13; İbn Fûrek, *el-Hudûd fi'l-uşûl* (nşr. Muhammed es-Süleymânî), Beyrut 1999, s. 147; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Beyrut 1405/1985, I, 43; Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmî'l-uşûl* (nşr. Abdullah Muhammed el-Cübürî), Beyrut 1409/1989, s. 48; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveymî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 413; Şemsüleimme es-Serahsî, *Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 165; Gazzâlî, *el-Mustaşfâ*, Kahire 1322/1904, I, 345; Alâeddin es-Semerkan-dî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Katar 1404/1984, s. 351, 360; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm* (nşr. İbrâhim el-Acûz), Beyrut 1405/1985, III, 25; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi halli gâvâmizi't-Tenkih* (Teftâzânî, *et-Telvih* içinde), Kahire 1377/1957, I, 125; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuuhûl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 178; Ali Haydar Efendi, *Uşûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1966, s. 172-174; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi: İlmü usûli'l-fıkıh* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1973, s. 315-316; Muhammed Ebû Zehre, *İslâm Hukuku Metodolojisi* (trc. Abdülkadir Şener), Ankara 1979, s. 107-108; Bilmen, *Kamus*, I, 21, 76; M. Edîb Sâlih, *Tefsirü'n-nuşûş fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, I, 165-178, 187-196, 222-226; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 1988, s. 211; Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İstanbul 1996, s. 82, 141; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2004, s. 372-376.

FERHAT KOCA

MÜFESSİR

(الْمُفَسِّر)

Sözlükte “açıklamak, beyan etmek, izhar etmek” anlamındaki **fesr** kökünün “tefîl” kalıbından (tefsîr) türeyen **müfessir** kelimesi “Kur'ân-ı Kerim'i yorumlayan kimse” demektir. Tefsir Kur'an'da bir yerde geçer (el-Furkân 25/33). Müfessir kelimesinin ilk defa ne zaman kullanıldığı yolunda açık bilgi yoksa da Taberî gibi nisbeten